

УДК 94:336.773(477)

Кшиштоф Філіпов

доктор габілітований, професор,
Білостоцький університет,
ПОЛЬЩА

Krzysztof Filipow

Dr. hab., Prof., UNIWERSYTET W
BIAŁYMSTOKU,
POLSKA

Ksf56@wp.pl

ORCID:000-0002-0748-4277

**POCZĄTKI POLSKIEJ KRAJOWEJ KASY POŻYCZKOWEJ W ŚWIETLE
WSPOMNIENIĘ STANISŁAWA DZIERZBICKIEGO (cz. I)**

**ПОЧАТКИ ПОЛЬСЬКОЇ КРАЄВОЇ ПОЗИЧКОВОЇ АСОЦІАЦІЇ У СВІТЛІ
СПОГАДІВ СТАНІСЛАВА ДЗЄБІЦЬКОГО (частина I)**

Анотація

Польський національний позиковий банк був емісійним банком, створеним 6 грудня 1916 року німецькою окупаційною владою Генеральної Губернії у Варшаві з правом випуску польської марки, рівноцінної німецькій марці. Вона мала обертатися на території Королівства Польського, створеного Актом двох імператорів (Німеччини та Австро-Угорщини) 5 листопада із земель колишнього Царства Російського в результаті поділів. 24 квітня 1917 року рубль перестав бути законним платіжним засобом на польських землях. Перейшов під контроль польської влади 11 листопада 1918 року. Польський національний позичковий банк (ПНПБ) діяв як перший емісійний банк Польщі та уніфікував грошовий обіг на основі польської марки. Метою статті є представлення постаті видатного економічного діяча рубежу 19-20 століть, який працював у Королівстві Польському. Як автор спогадів, що вийшли друком у 1983 році, він був свідком багатьох історичних подій, які були особливо важливими під час відродження Другої Речі Посполитої після 123 років розділів. Він був не лише свідком, але й активним учасником формування нової банківської установи, якою став Польський національний кредитний фонд. Ми покажемо механізм і цілі випуску перших польських банкнот 20-го століття, випущених у Варшаві Генеральним урядом, законним емітентом яких була новостворена установа - Польська національна позичкова каса. Початок створення ПНПБ та польської марки можна реконструювати на основі щоденника польського економічного діяча Станіслава Дзежбіцького. Ініціатива Станіслава Дзежбіцького та інших економічних активістів потрапила на благодатний ґрунт і знайшла підтримку серед високопосадовців Німеччини Вольфганга фон Кріса та Франца фон Конрада. Результатом став випуск 9 грудня 1916 року «"Не Кріса», як називали звичайні польські марки, випущені 9 грудня 1916 року. Це були офіційні «Білеті Польської національної позики».

Ключові слова: Станіслав Дзежбіцький, Польська Крайова Каса Пожицька, банк, польська марка, Варшавське генерал-губернаторство.

Streszczenie

Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa była bankiem emisyjnym powołanym 6 grudnia 1916 r. przez niemieckie władze okupacyjne Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego z prawem emisji marki polskiej równej marce niemieckiej. Miała ona obiegać na terenie utworzonego Aktem Dwóch Cesarzy (Niemiec i Austro-Węgier) 5 listopada Królestwa Polskiego z ziem dawnego Królestwa zaboru rosyjskiego. 24 kwietnia 1917 r. rubel przestał być na ziemiach polskich prawnym środkiem płatniczym. Przejęta przez władze polskie 11 listopada 1918 r. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa (PKKP) pełniła czynności pierwszego w Polsce banku emisyjnego i przeprowadziła unifikację obiegu pieniężnego na podstawie marki polskiej.

Początki tworzenia PKKP i marki polskiej odtworzyć można na podstawie pamiątnika polskiego działacza gospodarczego Stanisława Dzierzbickiego. On to był jednym z promotorów tworzenia banku i emisji marek polskich nazywanych pospolicie „Notami Kriesa”.

Słowa kluczowe: Stanisław Dzierzbicki, Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, bank, marka polska, Generalne Gubernatorstwo Warszawskie.

Stwierdzenie problemu. Postać Stanisława Dzierzbickiego to osoba mało znana szerzej i zapomniana przez potomnych obecnie. Mimo wydania w 1983 r. obszernych jego wspomnień obejmujących lata 1915 – 1918.¹ Był to polityk znaczący i mający także duży wpływ na rozwój polskiej bankowości czego zwieńczeniem było powstanie w 1916 r. „Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej” instytucji bankowej istniejącej do 1924 r. do chwili utworzenia „Banku Polskiego Spółki Akcyjnej”.²

Ziemianin Stanisław Dzierzbicki (ur. Jaranowice na Kujawach 1854 – zm. w majątku Krzywonos k. Mławy 1919) był działaczem społecznym i gospodarczym związanym z ruchem narodowym (do 1911 z Narodową Demokracją), od 1915 r. w Lidze Państwowości Polskiej. Z zawodu inżynier, absolwent Szkoły Dróg i Mostów w Gandawie. Udzielał się aktywnie społecznie będąc współzałożycielem Macierzy Szkolnej Królestwa Polskiego oraz Centralnego Towarzystwa Rolniczego. Zasiadał we władzach obu tych organizacji. Z chwilą wybuchu I wojny światowej służył obywatelom polskim jako członek zarządu Centralnego Komitetu Obywatelskiego (1914 – 1915). W roku 1916 powierzono Stanisławowi Dzierzbickiemu prezesurę Rady Głównej Opiekuńczej. W sferze polityki od 1916 r. do czasów odzyskania przez Polskę niepodległości był członkiem Tymczasowej Rady Stanu i Rady Stanu Królestwa Polskiego. W 1918 r. mianowany został ministrem rolnictwa i dóbr koronnych w rządzie Jana Kantego

¹ St. Dzierzbicki, *Pamiętnik z lat wojny 1915 – 1918*, opr. T. Jodelka – Burzecki, Warszawa 1983.

² H. Cywiński, *Pieniądz. Przegląd encyklopedyczny*, Warszawa 1992, s. 18 – 19; 159.

Steczковского - Rady Regencyjnej. W tym rządzie był także wiceprezydentem ministrów.³

Stanisław Dzierzbicki jak mało, który z ekonomistów czasów mu współczesnych oddał atmosferę oraz perturbacje związane z powstaniem polskiej bankowości oraz pieniądza polskiego w Królestwie Polskim utworzonym Aktem 5 Listopada przez dwóch Cesarzy – Wilhelma II i Franciszka Józefa I.

Analiza najnowszych badań i publikacji. W polskiej historiografii poświęconej numizmatyce mało możemy znaleźć informacji o próbach wprowadzenia nowego, nominalnie polskiego pieniądza w okresie Wielkiej Wojny, proklamowania Królestwa Polskiego przez Niemcy i Austro – Węgry, czy przez ośrodki polityczno – wojskowe tego okresu. Na przeszkodzie stoi przede wszystkim brak dokumentów lub ich dotychczasowe nie odkrycie z archiwów niemieckich, austriackich czy też rosyjskich. Jedynym dowodem na próby przygotowania tego typu pieniądza w postaci bonów, banknotów czy też najprzeróżniejszych „pokwitowań” są zachowane egzemplarze w zbiorach muzealnych czy też prywatnych.⁴

Cel artykułu. Artykuł ma przedstawić osobę zasłużonego działacza gospodarczego z przełomu XIX i XX w. działającego na terenie Królestwa Polskiego. Będąc autorem pozostawionych wspomnień, które ukazały się drukiem w 1983 r. był świadkiem wielu wydarzeń historycznych ważkich szczególnie podczas odradzania się II Rzeczypospolitej po 123 latach zaborów. Był nie tylko świadkiem, ale aktywnym uczestnikiem powstawania nowej instytucji bankowej jakim była Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa. Pokazany zostanie mechanizm i cele emisji pierwszych polskich banknotów XX w. emitowanych w Warszawie przez Zarząd Generał – Gubernatorstwa Warszawskiego, których prawnym emitentem była nowo powołana instytucja: Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa.

Prezentacja głównego materiału. Początki nieszczęść z problemem waluty związany jest z konfliktem wojennym pomiędzy mocarstwami. Z chwilą wybuchu Wielkiej Wojny przewidywano zajęcie terytorium ziem byłego Królestwa Polskiego, przemianowanego po zdławieniu powstania styczniowego na *Privislianskiy Kraj*. Bank Rosji zlikwidował swoje podwoje jeszcze przed ofensywą państw centralnych na ziemie polskie zaboru rosyjskiego. Po zajęciu ziem byłego Królestwa Polskiego z Warszawą jako miastem gubernialnym zapanował chaos walutowy. Przede wszystkim nastąpił brak pieniądza drobnego i drenaż rynku pieniężnego przez nowego okupanta.⁵

Na czoło nowych działań związanych z utworzeniem nowej waluty już we wrześniu 1915 r. wybili się dwaj urzędnicy niemieckiej administracji. Byli to: Wolfgang

³ Na podstawie wstępu J. Pajewskiego do *Pamiętników*, s. 5 – 13.

⁴ Przede wszystkim w prywatnej kolekcji Janusza Lucow. Z literatury przedmiotu zob.: L. Kokociński, *Aukcja kolekcji banknotów polskich Wacława Dąbrowskiego*, „Biuletyn Numizmatyczny”, Warszawa 1994, nr 2 (294), s. 22 – 24; ; J. Koziczyński, *Banknoty polskie. Polish Paper Money. Kolekcja Lucow*, t. II 1916 – 1923, Warszawa 2002, s. 64 – 65 i 287.

⁵ K. Filipow, *Do banku czy na pocztę? Znaczkiz jako banknoty w Europie Środkowej i Wschodniej (1915 – 1918)*, Warszawa 2004, „Biuletyn Numizmatyczny” nr 3, s. 195 i nn.

von Kries⁶ i Franz von Conrad.⁷ Zabiegali oni o utworzenie instytucji emisyjnej na zajętych terenach. Problemem było stworzenie kapitału do założenia nowej instytucji emisyjnej. Kapitał zakładowy stworzyć miały prywatne banki polskie i niemieckie. Zwolniłoby to rząd i Niemiecki Bank Rzeszy od odpowiedzialności emisji nowej waluty. Tym nowym pieniądzem emitowanym w Warszawie dla potrzeb Królestwa Polskiego miał być: **rubel polski**.⁸

Plany urzędników nie pokrywały się z planami polityków. Rubel polski, a nie marka niemiecka nie wiązałyby nowej waluty z Rzeszą Niemiecką. Tą próbę wprowadzenia nowej „polskiej” waluty łączyć należy z inicjatywą kół polskich dążących do utworzenia Banku Emisyjnego. Bowiem już w pierwszej połowie 1916 r. przygotowano projekt tworzenia tej instytucji bankowej w oparciu o Komitet Giełdowy Warszawski. 7 i 8 kwietnia 1916 r. – jak wspominał – Stanisław Dzierzbicki zakończono pierwsze czytanie projektu Banku Emisyjnego. W swoich wspomnieniach zanotował: *„Pierwotny projekt Komitetu Giełdowego Warszawskiego uległa zasadniczej zmianie, wyrażającej się głównie w organizacji władz Banku oraz zasadach działania. Bank ma mieć na razie cechy raczej kasy pożyczkowej, opierającej emisję biletów bankowych na zastawie walorów pierwszorzędnej pewności, jak na przykład listy zastawne ziemskie. Dyskonto weksli, na razie bardzo ograniczone, może być rozszerzone w miarę ożywienia się handlu i przemysłu, lecz tylko za decyzją dwóch trzecich członków Rady”*.⁹

Połowę członków Rady miano wyznaczyć spośród ośmiu polskich instytucji działających na ziemiach Królestwa pod niemiecką okupacją. Były to: Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, Towarzystwo Kredytowe miasta Warszawy, Towarzystwo Kredytowe w Łodzi, Centralne Towarzystwo Rolnicze, Towarzystwo Przemysłowców, Rada Zjazdu Przemysłu Górniczego, Komitet Giełdowy Warszawski i Komitet Giełdowy Łódzki. Co więcej przedstawiciele tych instytucji mieli mieć też mieć zapewnioną połowę głosów na Zebraniu Ogólnym. Wybiegając w przyszłość zastrzeżono sobie możliwość skupu przywileju Banku Emisyjnego przed upływem piętnastu lat na jaki miała być koncesja. Spełnić się jednak miał jeden szczególny wymóg, mianowicie „w razie utworzenia Rządu Narodowego”.¹⁰

Trzeba stwierdzić z całą stanowczością, iż wprowadzone zmiany stanowiły tworzony Bank Emisyjny instytucję mającą cechy instytucji społecznej, a przede wszystkim ogólnokrajowej. Ostateczna redakcja projektu statutu Banku Emisyjnego, opracowana przez rejenta Landara została rozesłana wszystkim uczestnikom obrad. Po kolei też wszystkie instytucje zaangażowane w ideę tworzenia Banku Emisyjnego

⁶ Landrat, konserwatywny poseł do sejmu pruskiego i wiceprezydent Izby Panów. Przy generał – gubernatorze warszawskim został szefem Zarządu Cywilnego podczas okupacji niemieckiej 1915 – 1917.

⁷ Landrat, często przywoływany we wspomnieniach Stanisława Dzierzbickiego. Brak bliższych danych o tym niemieckim urzędniku.

⁸ J. Koziczyński, *op. cit.*, s. 64; L. Kokociński (*op. cit.*, s. 22) mylnie przypisuje je emisji carskiej Mikołaja II.

⁹ St. Dzierzbicki, *op. cit.*, s. 129.

¹⁰ *Ibidem*. Już wcześniej przygotowywano projekty utworzenia nowej instytucji bankowej. Pierwotnie miał to być Bank Ziemski. W tej sprawie konferowano 6 lutego 1916 r. z przedstawicielami władz niemieckich Franzem von Conradem i Zygmuntem Dziembowskim, jak również w późniejszych terminach.

omawiały założenia projektowe i przyjmowały je na swoich zgromadzeniach. Zakładano, że po przeprowadzeniu ostatecznej dyskusji projekt będzie mógł zostać przedstawiony do zatwierdzenia władz niemieckich.

Wnioski. Powołanie Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej nie byłoby możliwe bez zgody władz Rzeszy Niemieckiej w Berlinie. Dotyczyło to także emisji marek polskich z pięknym renesansowym orłem, jako pewna namiastką godła Królestwa Polskiego powołanego 5 listopada 1916 r. Aktem 2. Cesarzy. Inicjatywa Stanisława Dzierzbickiego i innych działaczy gospodarczych trafiła na podatny grunt i znalazła poparcie wśród wyższych urzędników niemieckich Wolfganga von Kriesa i Franza von Conrada. Efektem była emisja „Not Kriesa” jak zwano pospolicie wyemitowane marki polskie, emisji z 9 grudnia 1916 r. Były to oficjalne „Bilety Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej”..

Pierwsza seria emisji z 1917 r., o nominałach: ½, 1, 2, 20, 50 i 100 marek polskich, zawierała:

- określenie władz administracyjnych jako: *Zarząd jenerał-gubernatorstwa warszawskiego* oraz
- określenie instytucji emitującej jako: *Krajowa Polska Kasa Pożyczkowa*.

Bibliografia:

Pamiętniki:

Dzierzbicki St., *Pamiętnik z lat wojny 1915 – 1918*, opr. T. Jodełka – Burzecki, Warszawa 1983.

Opracowania:

Cywiński H., *Pieniądz. Przegląd encyklopedyczny*, Warszawa 1992,

Filipow K., *Do banku czy na pocztę? Znaczki jako banknoty w Europie Środkowej i Wschodniej (1915 – 1918)*, Warszawa 2004, „Biuletyn Numizmatyczny” nr 3.

Kokociński L., *Aukcja kolekcji banknotów polskich Wacława Dąbrowskiego*, „Biuletyn Numizmatyczny”, Warszawa 1994, nr 2 (294),

Koziczyński J., *Banknoty polskie. Polish Paper Money. Kolekcja Lucow*, t. II 1916 – 1923, Warszawa 2002.

References:

Memoirs:

Dzierzbicki St., *Pamiętnik z lat wojny 1915 – 1918*, opr. T. Jodełka – Burzecki, Warszawa 1983. [in Polish]

Studies:

Cywiński H., *Pieniądz. Przegląd encyklopedyczny*, Warszawa 1992. [in Polish]

Filipow K., *Do banku czy na pocztę? Znaczki jako banknoty w Europie Środkowej i Wschodniej (1915 – 1918)*, Warszawa 2004, „Biuletyn Numizmatyczny” nr 3. [in Polish]

Kokociński L., *Aukcja kolekcji banknotów polskich Wacława Dąbrowskiego*, „Biuletyn Numizmatyczny”, Warszawa 1994, nr 2 (294). [in Polish]

Koziczyński J., *Banknoty polskie. Polish Paper Money. Kolekcja Lucow*, t. II 1916 – 1923, Warszawa 2002. [in Polish]